

BOLERATZKY LÓRÁND

ÉN IS VOLTAM EGYKOR JOGHALLGATÓ –
EGY JOGÁSZÉLET FŐBB ÁLLOMÁSAI

I ALSO USED TO BE A STUDENT OF LAW: STAGES IN A JUROR'S LIFE. An authentic record, never before published, of the reminiscences of 92-year-old Loránd Boleratsky, a one-time scholar of evangelical church law and the last surviving privat-docent from the decades before 1950, pertaining to the cultural climate involving the academy of law in Miskolc and the relations surrounding the school of law in Debrecen. His reminiscences also include an account of his studies in Berlin and Helsinki, as well as his short-lived teaching career at the law academy in Miskolc. Through a description of his increasingly more difficult fate in the 1950s we can gain an insight into the hostile relationship between the state and the church, the attacks of the atheist communist regime upon the churches, about the tragic fates of bishops József Mindszenty, Lajos Ordas, and Zoltán Turóczy, all of them friends and colleagues of Loránd Boleratsky, one of the initiators and accomplices of their rehabilitation.

Amikor 1938-ban középiskolai tanulmányaimat Zalaegerszezen kitüntetéssel befejeztem, nem jelentett számomra különös problémát főiskolai tanulmányaim megkezdése. Édesapám, aki bölcsész végzettsége mellett a Tarca-parti Athénban – ahogy akkor Eperjest neveztek – jogi tanulmányokat is folytatott, igen kedvező tapasztalatai alapján – kiemelve az akkor ott működő tanári kart,¹ melyről annak idején Kossuth Lajos is hitet tett² – azt ajánlotta, hogy az eperjesi jogakadémia jogutódján, a miskolcra tanuljak tovább.

Mivel közvetlenül felvételemet megelőzően jutottam a MÁVAG-nál álláshoz, az első félévet „mezei jogászként” Budapesten töltöttem, de a félévi kollokviumok után állásomat feladva Miskolcra költöztem az intenzívebb tanulmányok érdekében.

Az előadások során elsősorban Bruckner Győző jogakadémiai dékán,³ akadémikus alkotmány- és jogtörténeti, a második tanévtől kezdve pedig egyházi előadásai és évente felvett egyházi szemináriumai keltették fel érdeklődésemet.

Az egyházi jog a római joghoz hasonlóan alapjognak tekinthető, amelynek beható ismeretére nem csak azért van szükség, mert a protestáns egyházaknál a törvényhozáásban, közigazgatásban és bíraskodásban résztvevő egyháztagnak komoly egyházi jogi

¹ Kiváló eperjesi jogászprofesszorok voltak: Horváth Ödön, Mikler Károly, Ereky István, Maléter István, Moór Gyula, Flórián Károly. Vö. BOLERATZKY Lóránd, *Életformálók*, Budapest, 2007, 31.

² Kossuth így írt az eperjesi jogakadémiáról: „Itt virradt fel lelkemben azoknak az elveknek világossága, amelyek vezéreltek viharos életemben a hazám és felebarátaim iránti kötelességnek ösvényein.” Vö. Novák István, *Az eperjes-miskolci jogászfűjség diákélete*, Miskolc, 1941, 61.

³ Életére és munkásságára vö. Stipta István tanulmányát jelen számunkban.

tudásra van szükségük, hanem ökumenikus szempontból is fontos a felekezeti közti megközelítések feloldása és lelki egységet szolgáló magasabb kapcsolatok kiépítése érdekében.

Az evangélikus egyház ezért az 1934–37. évi zsinaton határozatot hozott, mely szerint a miskolci jogakadémián a jog- és államtudományok művelése mellett különösen az evangélikus egyházjognak önálló művelésére előkészítő intézetnek tekinthető a jogakadémia.⁴

A jogi karokon általában heti hét órában folyt egyházjogi oktatást a kommunista kormányzat 1950-ben megszüntette és jelenleg is csak a katolikus és református jogi karokon állt helyre ennek a tárgynak oktatása.

Bruckner Győző alapvető egyháztörténeti és egyházjogi munkái alkalmasak voltak az egyházjog széles körű műveléséhez,⁵ de talán legnagyobb érdeme az egyházjogi szeminárium megteremtése és igen széles körben való működésének elősegítése volt. A kezdeti német munkamódszerről 1936-ban az angol vitamódszerre tért át. Ennek lényege az volt, hogy a gyakorlati életben előforduló, valóságos egyházjogi problémákat a szimbolikus „sajóvölgyi”, illetve „biharországi” egyházi szervezetek keretei között a szeminárium tagjai minden oldalról alaposan megvitatták és a vita lezárása után határozatot hoztak.⁶ Ilyen kérdés volt pl. az egyetemes felügyelő vagy egyetemes püspök szükségességének kérdése. A megvitatandó problémák között persze kimagaslott „Az egyház szociális munkájáról” szóló javaslat, amelyet Novák István készített el s amely fokmérője volt annak a magas fokú jogi képzettségnek és mély szociális szellemnek, melyet a jogakadémia képviselt.⁷ Az évvégi szemináriumi ünnepségen az egyházkerület püspöke és a város vezetői is rendszerint részt vettek és meggyőződhetnek a szemináriumi munka kimagasló voltáról.

Bruckner Győző mesterien értett ahhoz, hogy az aktuális egyházjogi problémákat felkimerje és ezekkel kapcsolatban pályázatot írjon ki. Így kerülhetett sor már másodéves koromban a *A magyar püspöki intézmény egyházjogi és egyházkormányzati szerepe és jelentősége* c. másfél száz oldalas munkának 1941-ben, míg *A magyarországi evangélikus egyházfelügyelői intézmény eredete és egyházjogi jelentősége* c. dolgozatának nyomtatásban való megjelentetésére a következő évben.

⁴ 1934–37. évi Evangélikus Egyházi Törvények. V. tc. 73. §.

⁵ BOLERATZKY Lóránd, *Harminc éve halt meg dr. Bruckner Győző*, Lelkipásztor, (1992/1), legfőbb munkáinak felsorolásával.

⁶ Az egyházjogi szeminárium munkája Novák István – későbbi egyetemi magántanár – igen aktív közreműködésével folyt. Erről az alábbi munkák számoltak be: Novák István, *A sajóvölgyi ev. egyházkerület 1936 évi máj. 1.-i közgyűlésének jegyzőkönyve*, Miskolc, 1937; Uő., *Törvényjavaslat a biharországi ág. hitv. ev. ker. egyházalkotmányáról és kormányzatáról*, Miskolc, 1938; Uő., *A biharországi ág. hitv. ev. szimbolikus ev. egyte. egyház Miskolcon 1938. febr. 5. napján megnyílt orsz. zsinatának naplója*, Miskolc, 1938; Uő., *Törvényjavaslat a biharországi ev. ker. egyház szociális munkájáról*, Miskolc, 1940.

⁷ BOLERATZKY, 2007, 32.

A jogásztársadalom első vidéki folyóirata, a Miskolci Jogászélet 1925-ben jelent meg először. Ezzel párhuzamosan jelent meg számos kiadványsorozat,⁸ köztük az *Egyházi jogi Szeminárium*, a *Tudományos Értekezések Tára*, a *Miskolci Jogászélet Könyvtára* és több jogi szakterület kiadványsorozata. Bruckner Győző nagyszerű pedagógiai képességeit mutatja, hogy hallgatói közül ketten lettek a debreceni egyetemen egyházjogból egyetemi magántanárok.

Bruckner Győzőnek a jogakadémiák fenntartása érdekében történő elkötelezettségét mutatja, hogy amikor a 20-as évek vége felé a jogakadémiák megszüntetésének veszélye fenyegetett, a hazai élet tudományos köreinek mozgósításán kívül Söderblom Náthan svéd érseket, valamint Hindenburg német köztársasági elnököt is felkérte erkölcsei támogatásra, s ezek igen hatásosnak bizonyultak.⁹

A jogakadémia tanárai közül Zsedényi Béla közjogász professzor emelkedett ki kiváló előadókészségével és széles körű tudásával, amely mindig telt előadótermet biztosított számára.¹⁰ Közvetlensége lehetővé tette a joghallgatók számára, hogy akár az utcán csatlakozzanak hozzá és valamilyen vitás kérdést vele megbeszéljenek. Egyébként ő igen gyakran az utcán sétálva olvasott, meg-megállt és közben egy-egy sort aláhúzott. Életének csúcspontját az jelentette, hogy 1944-ben az ideiglenes nemzetgyűlés elnökévé választották, ami a jogakadémia számára is azt az előnyt hozta magával, hogy a jogakadémia már 1945 tavaszán újra indíthatta működését és hamarosan a nők számára is lehetővé tette a jogi stúdiumok végzését.

Az evangélikus egyházjog alapkérdéseivel Iglói Szontagh Vilmos is gyakran foglalkozott.¹¹ Az egyház és a jog problematikája mellett a főkegyúri jog is közelről foglalkoztatta, elsősorban Molnár Kálmán közjogi munkája¹² kapcsán. Szontagh álláspontja szerint a főkegyúri jog – ellentétben Molnár álláspontjával – nem tekinthető egyházhatalmi jogosítványnak, hanem államhatalminak, mert az államhatalomtól függ annak érvényesülése. Ez a vita már-már odáig fajult, hogy Szontagh Vilmos párbajra akarta kihívni Molnár Kálmánt szerinte téves álláspontja miatt és erről csak Bruckner Győző tudta nagy nehezen lebeszélni. Annak idején vitás kérdésekben néha ilyen merev álláspontok alakultak ki, midőn egyik fél sem volt hajlandó álláspontjából engedni.

Novák István *Az eperjes-miskolci jogászfűvéség diákélete* c. félezer oldalas munkájában igen alaposan bemutatta az eperjesi és miskolci jogászéletet. Ez az alaposág azonban komoly veszélyt is hordozott magában. A Miskolcot megszálló orosz katonák ugyanis

⁸ BOLERATZKY Lóránd, *Egyházjogászképzésünk a múltban*, Lelkipásztor, (1988/8), 415–420.

⁹ BRUCKNER Győző, *A miskolci jogakadémia múltja és kulturumunkássága 1919–1949*, Miskolc, 1996, 124–126.

¹⁰ BOLERATZKY, 2007, 45–54.

¹¹ CSÜRÖS Gabriella, *Iglói Szontagh Vilmos = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, I, Debrecen, 2004, 101, 113; Vö. SZONTAGH Vilmos, *Közjogi problémáink szüve-
renítésünk szempontjából*, Miskolc, 1930.

¹² MOLNÁR Kálmán, *A főkegyúri jogról*, Miskolc, 1932.

ebből a könyvből tájékoztatást kaphattak a Turis Szövetségben tagsággal bíró jogászokról, akiket szélsőséges jobboldaliaknak tartottak és ezért sor turulistát összefogdostak, zömüket nyilván ártatlanul. Így aztán azok, akiknek ilyen könyvük volt, kitépdesték ezeket az oldalakat.¹³

A jogakadémiai végbizonyítványnak 1942. január 22-én történt megszerzése után a három jogtudományi szigorlatot „summa cum laude” a debreceni tudományegyetemen tettem le. Az egyetem kiválasztásánál nem csak az egyetem jó híre játszott szerepet, hanem az is, hogy itt az egyházjogi tanszéket Szentpéteri Kun Béla professzor töltötte be, aki a protestáns egyházjog kiváló képviselője volt. Szigorlatom kapcsán a Miskolcon nyomtatásban is megjelent munkám alapján a püspöki jogintézményről kérdezett, így a katolikus, a svéd, az anglikán és a magyar püspöki intézmény lényegét kellett megvilágítanom és egymással összehasonlítnom.

Mindegyik tárgyból sikeresen megálltam a helyemet és így 1942. június 27-én sor került doktori felavatásomra. Felavatásom előtt a dékáni hivatal felajánlotta, hogy sub auspiciis gubernatoris – kormányzógyűrűs – doktorrá avatásom érdekében hajlandó a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztéssel élni, minthogy bár ötödikes gimnazista koromban matematikából egy jó jegyem volt, viszont minden mást jeles eredménnyel végeztem. A megtisztelő lehetőséggel nem éltem, mégpedig azért, mert Nizsalovszky Endre esete ismeretében voltam,¹⁴ tudniillik neki néhány tárgyból csak jó jegye volt, és az emiatt előterjesztett kérelemre a VKM azt a választ adta, hogy szigorúan ragaszkodni kell az előírásokhoz, és felmentés nem adható. Másrészt arra is tekintettel, hogy az avatás után mindjárt állást akartam vállalni, a bíróságnál bírósági joggyakorlati kinevezést kértem a Budapesti Büntetőtörvényszékhez, amelyet hamarosan meg is kaptam és ott dolgoztam 1943 őszéig.

1943-ban az evangélikus Glosius Sámuel és neje, szül. Artner Karolina ösztöndíját nyertem el egyházjogi tanulmányok céljára. Ez az ösztöndíj rendkívül előnyös volt, nemcsak az összeg nagysága miatt, hanem a kötetlenség miatt is, bár a háborús viszonyok miatt csak Németország jöhetett reálisan számításba. Sajnos ebben a feltevésemben is csalódnom kellett, mert egyházjogi tanulmány céljából kért vízumkérelmemet elutasították, nyilván nem találták indokoltnak, hogy valaki bepillantást nyerjen az egyre növekvő egyházellenes folyamatokba. Végül is azonban Vladár Gábor, a későbbi igazságügy-miniszter a Volksgericht elnökének közbenjárásával vízumhoz juttatott, így 1943 márciusában elindulhattam Németországba, minthogy ösztöndíjamra tekintettel a honvédelmi miniszter a már megkezdett katonai kiképzésemet felfüggesztette. Egy hirtelen aktuálissá vált vakbél-operáció miatt csak némi késéssel tudtam elindulni.

¹³ NOVÁK, 1941, passim.

¹⁴ BALOGH Judit, *Nizsalovszky Endre (1894–1976)* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai, szerk. P. SZABÓ Béla, II, Debrecen, 2006, 74–75.

Németországi egyházi tanulmányaim középpontjába a berlini Stutz-Intézetben folytatandó tanulmányok mellett az egyetemi tanulmányok, elsősorban az egyházjog és a jogtörténet került előtérbe.

A Kirchenrechtliches Institutot 1904-ben állították fel először Bonnban. 1917-ben került Berlinbe. Itt Ulrich Stutz vezetése mellett világhírű intézménnyé vált. Könyvtára több mint 12 ezer kötetre rúgott. Különösen fontos szerephez jutott a *Codex Iuris Canonici* kiadásának évében, amikor is ez az intézmény készítette el a kormány részére erről a hivatalosnak tekinthető szakvéleményt. Ulrich Stutz a *Der Geist der Codex Iuris canonici* c. munkájával¹⁵ a Codexről általánosságban elfogadott, irányadó, standard munkát készített.

Az egyházjogot Siegfried Reicke, az alkotmányjogot Carl Schmidt professzoroknál hallgattam. Az ösztöndíjas időszak végén *Kereszt és horogkereszt Németországban* címen nagy terjedelmű munkát írtam. Ez azonban nyomtatásban nem jelent meg, hanem az Evangélikus Egyház Országos Levéltáránál van letétben.

A *Kereszt és horogkereszt* c. munka jogtörténeti résszel, a német evangélikus egyház történetével kezdődik, majd a nemzetiszocialista állammal és értékítéletével folytatódik. Így a Deutsche Christen egyházüldözéssel foglalkozó intézkedéseivel, majd a Bekennende Kirche evangéliumon alapuló mozgalmát ismertetem. Szó van a háború utáni időkre tervezett Nationale Reichskirche új hitvallásáról, az egyházakról, mint jogi testületekről, majd az egyházak szerződés-kötési jogáról, végül a személyes vallásszabadságról, amely a hitleri időkben csak papíron létezett. Legvégül a megszállt Warthelandra vonatkozó nemzetiszocialista rendelkezéseket ismertetem, amelynek alapján az egyházak magánjogi társasággá süllyednek.

Németországi tanulmányutammal kapcsolatban érdemes megemlíteni a Dozenten-schaft nevű egyetemista szervezetet, amely általában kéthetente kulturális programot szervezett főleg a külföldi egyetemisták számára. Így nemcsak a hallei magyar emléket tekinthettem meg, hanem egyéni kérelmem alapján engedélyt kaptam a brandenburg-gördeni modern fegyintézet megtekintésére is, ahol később háborús bűnösöket őriztek.

Berlini tartózkodásom alatt állandó légitámadások voltak, éjjel az amerikaiak, napal az angolok jöttek. Elsőnek dobták le az amerikaiak a „Luftminét”, amit a város nagy tömegei jártak megnézni, mert egész utcasorokat semmisített meg ez aza új bombatípus. A városban kint laktam a Friedrichstrassen, amelynek közelében lévő anhalti pályaudvaron sokszor egész éjjel szóltak a Flackok.

A nehéz idők ellenére, amely elsősorban a gyenge élelmezésben jelentkezett, igen tanulságos volt az utam és jó kapcsolatot építhettem ki Reicke professzorral, aki a háború után Heidelbergbe került professzornak.

¹⁵ BOLERATZKY Lóránd, *Bruckner Győző a protestáns jogtudomány formálója* = Uő., *Életformálók*, Budapest, 2007, 29; BRUCKNER, *i. m.*, 206.

1943 novemberében a debreceni egyetem közreműködésével kapott egyéves finnországi ösztöndíj felhasználására utaztam Helsinkibe. Itt az egyetem jogi karára iratkoztam be és kezdetben svéd előadásokat hallgattam, mivel időközben ösztöndíjam felét Svédországra írták át és ezért nem akartam egyszerre két új nyelvet tanulni.

Főleg a parlamenti és az egyetemi könyvtárban dolgoztam, és itt tanulmányoztam az állam és az evangélikus egyház viszonyát és az összegyűjtött anyag felhasználásával 1947-ben sikerült nyomtatásban kiadni *Állam és az evangélikus egyház Finnországban* címen egy százoldalas tanulmányt. Itt jegyzem meg, hogy a FÉBÉ evangélikus nyomda vezetőjének megértő hozzáállása miatt a nyomdaköltségeket nem kellett kiegyenlítenem, hanem a nyomda vállalkozott az értékesítésre és ebből az összegből elégitette ki követelését.¹⁶

Munkámban először a finn történelem vázlatával, majd a keresztyénség elterjedésével, illetve az állam és egyház viszonyával foglalkoztam a reformáció korában, az orosz uralom alatt és az önállóvá vált Finnországban. A vallásszabadságra vonatkozó szabályok ismertetése után az oktatásügyről olvashatunk, majd a kisebb egyházakról van szó. A tanulmány az uralkodó egyházpolitikai rendszer bemutatásával zárul.

A parlamenti könyvtárban több mint negyven Romániában kiadott, a magyarságot gyalázó könyv került a kezembe. Ezzel szemben egyetlen magyar könyv, még a „Hóman–Szekfű” sem volt megtalálható. Ezt a tényt a követ tudomására hoztam.

Köztudott, hogy a finnek a magyarokat rokonuknak tekintik és igen jólesett nekik, hogy a finn–orosz háborúban a magyarok is segítő csapatokat küldtek, bár ezek már nem kerültek bevetésre. Volt olyan eset, hogy ezer szovjet gép támadta a fővárost. Elsőnek a szovjet követséget találták el, amely teljesen leégett és a finn tűzoltók ki sem vonsultak az oltásához. Az egyetemet ért találat során a pincében tárolt magyar könyvek egy része károsodott. Fazekas lektornak segítettem a könyvek kimentésében.

Megtapasztaltam, hogy mennyire csodálatosan egyszerű volt akkoriban a finn közigazgatás. A villamoson egy alkalommal a közoktatási miniszterrel együtt utaztam és ő mesélte, hogy minisztériuma mindössze három főből állt. Jellemző volt az egymás közötti bizalomra, hogy az egyetemre történt beiratkozásnál – mivel nem állt rendelkezésemre az érettségi bizonyítvány – elhitték, hogy ezzel rendelkezem.

A 8%-ot kitevő svéd eredetű lakosság teljesen azonos jogokat élvezett a finnekkel. Nemcsak az utcaneveknél szerepelt a svéd felirat, hanem a hivatalokban is használható volt a svéd nyelv, illetve az egyetemeken is voltak svéd nyelvű előadások, így a két nyelv kölcsönösen volt használható.

Az ellátás magyar szemmel nézve gyengének volt mondható, ennek oka nyilván az volt, hogy a finneknek a háború folytatásához elsősorban jó minőségű tengeri halat kellett áruba bocsátaniuk ahhoz, hogy megfelelő hadieszközöket vásárolni tudjanak. A gyenge koszt meglátszott abban is, hogy esténként a hókupacokon sok leányt lehetett

¹⁶ BOLERATZKY Lóránd, *Állam és evangélikus egyház Finnországban*, Budapest, 1947.

illuminált állapotban látni, akik a gyenge koszt miatt igen hamar reagáltak az alkoholra.

Mint ritka érdekességet megemlítem, hogy hazautazásomkor a stockholmi vámhatóság elvette tőlem a Finnországban végzett tanulmányutam során készített jegyzeteimet, de elkérték címemet és két hét múlva, a stockholmi rendőrség bocsánatkérő sorával együtt visszakaptam ezeket.

A kultuszminisztérium által Svédországra engedélyezett hat hónapos ösztöndíjamat 1944 tavaszán szerettem volna megkezdeni, a svéd hatóságok azonban elutasították vízumkérelmemet. Később, 1947-ben az Egyházak Világtanács által adományozott, a bázeli egyetemre szóló egyéves ösztöndíjat sem volt lehetőségem felhasználni. Ez utóbbi azzal a naiv indokolással utasították el, hogy nincs biztosítva, hogy az egy év elteltével Svájcot el fogom hagyni.

Magyarországra visszatérve ismét a büntetőtörvényszéken folytattam jegyzői tevékenységemet, ezúttal Szűcs Gábor László tanácsában, aki később a büntetőtörvényszék elnöke lett. Az akkori bírósági munkatempóra és morálra csak egy példát említek: 1944 nyarán a tanács a Rákos-rendezőpályaudvar közel 60 alkalmazottja által elkövetett vagyonfosztogatási ügyet tárgyalta közel ugyanannyi tanú meghallgatása mellett. A tárgyalás három napon át 9 és 14 óra között zajlott úgy, hogy a harmadik nap során már ítélelhirdetésre került sor. A kb. másfélszáz oldalas jegyzőkönyvet természetesen magam készítettem gépirónó segítségével, s főnököm kérésére a kb. kétszáz oldalt kitevő ítéletet is én készítettem el. Főnököm az ítéletbe nem javított bele, hanem azt mondta, hogy eredeti formában felterjeszti az iratokat az ítéletáblához, „hadd dolgozzanak ők is”.

Ezt a kiváló tanácselnököt, aki – mint említettem – a büntetőtörvényszék elnöke lett, hamarosan nyugdíjazták. Később Szentendrén látták mint egy szállítmányozással foglalkozó fuvaros segédmunkását.

Horthy kormányzó 1944. október 15-i eredménytelen kiugrási kísérletének a közvetlen következménye az volt, hogy október végén a 17/2. zászlóaljhoz, Csáktornyára behívót kaptam. Isten kegyelméből itt éltem túl azt a bombatámadást, amelynek során egy fel nem robbant bomba éppen annak a háznak a közvetlen közelébe esett, ahol akkor látogatóban voltam.

Az alakulat rövidesen Érsekújvárra, majd onnan Grafenwüher Westlageba költözött. Persze komoly kiképzés egyik helyen sem volt, fegyvert nem is láttunk. Áprilisban a nyugatra elindított alakulattól hatan leszakadtunk, majd Chamnál amerikai hadifogságba estünk. Az amerikaiak, az oroszokhoz hasonlóan mindenkit megfosztottak értékeiktől. Nürnberg közelében, Langenzennben voltunk szabad ég alatt hat hétig, havazás és esőzés közepette. Innen visszakerültünk Grafenwüherbe, majd Münchenbe, ahol sátrakban laktunk, majd legvégül Dachauban, most már fedett helyre.

Itt éltem át háború alatti legborzalmasabb élményemet. A mi fogolytáborunk közvetlen közelében a Hitlerrel együtt harcoló vlaszovista hadifoglyok voltak elhelyezve.

Óriási riadalmat keltett, amikor elterjedt a híre, hogy az angol–szovjet megegyezés értelmében az angolok kiadják őket az oroszoknak. Nyilván tisztában voltak azzal, hogy halál vár rájuk, ezért sorozatban követtek el öngyilkosságot a legszörnyűbb módokat felhasználva.

Csak 1946 tavaszán kerülhettem haza és láthattam újra, másfél év elteltével szüleimet.

A budapesti büntetőtörvényszéken eltöltött néhány napos szolgálat után a miskolci jogakadémiára választottak meg Zsedényi Béla volt tanszékére előbb rendkívüli tanárnak, majd az egyetemi magántanári képesítemem megszerzése után rendes tanárnak, 1947 januárjában.

1947-ben a debreceni tudományegyetem jogi karán szereztem meg egyetemi magántanári képesítememem „az állam és az evangélikus egyház jogviszonya” tárgykörből, melyet a VKM 1947 szeptember 22-én 56/1947-48. jisz. szám alatt hagyott jóvá. Annak, hogy Debrecenben szereztem egyetemi magántanári képesítememem a legfőbb oka az volt, hogy egyedül itt volt protestáns egyházjogi tanszék, bár Szentpéteri Kun Béla ekkor már nyugdíjas volt.

A habilitációs eljárás kapcsán a személyes minősütséég, valamint a szakmai felkészütséég kérdését elsősorban Sztehlo Zoltán, Flachbart Ernő és Szontagh Vilmos kérdései alapján döntötték el, problémák nélkül. Próbaelőadásom *Az ökumenikus kérdés az evangélikus egyházjog tükrében* címmel dicsérettel zajlott le.

Előadásomban először az ökumenizmus lényegét határoztam meg. Az ökumenizmus jogdogmatikai értelmezésével kapcsolatban Söderblom Náthán svéd érseknek, az ökumenizmus atyjának a *Glaubenlehre* c. alapvető munkájában kifejtett álláspontját vizsgáltam. Eszerint az Ige többet jelent minden szervezeti egységnél. A közös hitben való épülés fontosabb, mint a szervezet. Semmiféle törvény nem tudja az igazi egységet biztosítani, csak az evangélium. A gyakorlati téren jelentkező mozgalmak azt bizonyították, hogy az egyházak közötti kapcsolatok nem egyházak feletti, hanem egyházak közötti síkon alakultak ki. Bár kívánatos a jogi keretek kialakítása is, az egyházak közötti viszony alakulásának kérdése Isten kezében van. A mi kötelességünk csak az, hogy a keresztyén egység lehetőségét hirdessük és erre a figyelmet kellőképp felhívjuk.¹⁷

A debreceni egyetem jogi karán csak az 1947/48. tanév II. félévében és az 1948/49. év I. félévében tartottam előadásokat. A II. félévben az érdeklődés már jelentősen csökkent, ezért akkor nem hirdettem előadást. Az Ordass-pernek akkor még nem lehetett érezni a visszatartó erejét az egyházjogi oktatás terén.

Amikor nem sokkal később, 1947-ben Keresztury miniszterrel beszélgettem, azt ajánlotta, hogy mindenképpen maradjak meg az egyházjog mellett, mert ezzel és a római joggal igen kevesen foglalkoznak, pedig gyors előmenetelre lehet számítani.

¹⁷ BOLERATZKY Lóránd, *Az ökumenikus kérdés az evangélikus egyházjog tükrében*, *Evangélikus Theologia* 7(1947), 49–57. Vö. *Interjú az egyházjog magántanárával, Boleratzky Lóránddal* = *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből*, szerk. Hollósi Gábor, IV, Debrecen, 2006, 94.

Alig néhány év múlva, amikor éppen állás nélkül voltam és összetalálkoztam Köpeczi Bélával, a későbbi miniszterrel, ő azt mondta, hogy hagyd ott a jogászkodást, mert arra kommunizmusban nincs szükség. Akkortájt olvastam, hogy az elképzelések szerint csak a budapesti jogi kart akarták végleg megtartani.

1948-ban letettem az egységes ügyvédi-bírói vizsgát, amelyre a forradalom után lett csak szükségem.

1949. augusztus 1-jével megszűnt a három jogakadémia, köztük a miskolci is. A debreceni jogi kart pedig „szüneteltették”. Így megszűnt annak lehetősége is, hogy a debreceni egyetem egyházi jogi tanszékére kerüljek, ahová 6:3 arányban jelölt a kar. Hogy milyen zűrzavar volt ezen a vonalon is, az is mutatja, hogy a debreceni kar „szüneteltetésének” kimondása előtt egy héttel nevezték ki Párdányi Miklóst a politikai tanszékre.

Átmenetileg a budapesti tudományegyetemre osztottak be Horváth Barna egyetemi tanár mellé a nemzetközi jogi tanszéken intézeti tanárnak. Alkalmaztatásom mindössze egy évig tartott, holott az állam és evangélikus egyház közötti szerződés értelmében a jogakadémia megszűnte esetében az államhatalomnak gondoskodnia kellett volna elhelyezésemről.¹⁸ Ezt az egyezményt azonban Vető püspök úgy értelmezte, hogy az állam csak az elhelyezésemet volt köteles biztosítani, az állásban való megmaradásomat nem. 1949 novemberében Tengerdiné személyzeti vezetőnk közölte velem, hogy mivel nem vagyok marxista, így nincs helyem az egyetemen. Mint utóbb megtudtam, ezen a napon nem csak néhány jogakadémiai tanárt, hanem két jó barátomat, Bibó István és Szabó József egyetemi tanárokat is elbocsátották.

Kálváriánkat az is fokozta, hogy megvonták egyetemi magántanári képesítésünket is. Arra már nem voltam hajlandó, hogy a szovjet rendszer kandidatúrájáért esedezzem, mert erre úgy sem lett volna kilátásom, még ha nem is volt nálam aktuális Polner Ödön mondása: „Nekem a kandidatúrára már nincs szükségem, én a halál kandidánsa vagyok.”

Végigjártam az állástalanok nem könnyű útját, de végül egy jószívű volt miskolci hallgatóm segítségével a Csatornázási Öntvények Vállalatánál minőségi ellenőri álláshoz jutottam. Csak a forradalom hozta el számomra az ügyvédkedés lehetőségét, igaz hogy 5 éven keresztül családomtól távol, Mezőkövesden, majd később Gödöllőn.

Az alatt a másfél év alatt, amíg Ordass Lajos másodízben is elláthatta püspöki tisztét, megválasztottak a déli egyházkerület ügyészének. Ebben a minőségemben első ténykedésem a kommunizmus alatt meghurcolt lelkészek, köztük Schulek Tibor és Kun Kaiser teológiai tanár rehabilitálása volt. Ezt megelőzően Ordass Lajossal meglá-

¹⁸ „A miskolci jogakadémia esetleges megszűnése esetén az ott jelenleg működő tanárok jelenlegi helyzetüknek megfelelő elhelyezéséről az állam gondoskodik.” Vö. Egyezmény a Magyar Köztársaság kormány és a magyarországi evangélikus egyház között 1948. december 14-én. Megjelent a Magyar Közlöny 1948. decemberi 16. számában. – Milyen előrelátó volt Vladár Gábor, amikor 10 évi állásban való megtartást is javasolt – eredménytelenül.

togattuk Vladár Gábor volt igazságügyminisztert és bányai egyházkerületi felügyelőt, és megbeszéltük vele a biai préházban a legsürgősebb jogi teendőket.

Bár Ordass Lajos püspök és Horváth János ÁÉH vezető között normális kapcsolat állt fenn, ezek 1957 novemberére teljesen megromlottak, mivel az államhatalom 15 kollaboráns lelkész visszahelyezését követelte, amit Ordass azon az alapon utasított vissza, hogy ezek törvényes úton nyerték el tiszttségüket és az egyházi alkotmány értelmében ezek „kinevezése” nem tartozik az ő hatáskörébe. Emiatt Grenákot miniszteri biztossá nevezték ki, és nyilvánvalóvá vált, hogy Ordasst másodszor is félre fogja állítani az államhatalom, elsősorban azért, mert szovjet nyomásra az egyházpolitika jelentősen megszigorodott. Amikor tudomást szereztem arról, hogy az AÉH-ba azért hívtak be engem is, hogy Ordass egyházon belüli megbuktatásának támogatására rávegyenek, haladéktalanul beadtam lemondásomat ügyési tiszttségemről.¹⁹

Otto Dibelius berlini püspök meghívására 1962-ben egy hónapot Berlinben töltöttem, ahol a teológiai könyvtárban pótolhattam az időközben megjelent egyházjogi munkák tanulmányozását, megismerkedhettem Camenhausen göttingeni professzorral, a *Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht* későbbi főszerkesztőjével, aki több tanulmányomat leközölte 1990 után. Ezt az alkalmat használtam fel arra is, hogy a svéd érseket részletesen tájékoztassam az evangélikus egyház nehéz helyzetéről.

Az Ordass Lajos Baráti Körnek 1988 óta 10 éven át elnöke voltam és így megnyílt a lehetőség a püspök szellemi örökségének a továbbvitelére vagy harminc könyvnek a kiadásával és a *Keresztyén Igazság* c. folyóiratnak negyedévenkénti megjelentetésével.

1991–1996 között az evangélikus teológián egyházjogot adtam elő és a zsinat munkájában, annak jogi bizottságában is részt vettem.

1995-ben Ordass Lajos,²⁰ 1996-ban pedig Turóczy Zoltán²¹ püspökök egyházkerületi bírósági rehabilitációs tárgyalásán képviseltem – kérésükre – az érintett családokat.

A rendszerváltás után négy könyvem jelent meg: *A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai*,²² *Magyar evangélikus egyházjog*,²³ *Aki mindvégig állhatatos maradt: Ordass Lajos, a mártírsorsú püspök*²⁴ és *Életformálók*²⁵ címmel. Számos tanulmányt publikáltam külföldön és idehaza elsősorban a miskolci jogakadémiáról, így a *Zeitschrift der Rechtsgeschichte*, a *Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht* c. folyóiratokban, az *Evangélikus Életben*, a *Valóságban* és a *Kánonjogban*. A *Keresztyén Igazságban* eddig megjelent cikkeim száma száz körül van.

¹⁹ BOLERATZKY, 2007, 93 és 104.

²⁰ BOLERATZKY Lóránd, *D. Ordass lajos püspöksége és rehabilitációja*, Credo, (1995/1–2), 9–12.

²¹ BOLERATZKY Lóránd, *Mi az igazság Turóczy püspök rehabilitációja körül?* Keresztyén Igazság, 30(1996), 10–12.

²² Az Ordass Lajos Baráti Kör kiadása, Budapest, 1991.

²³ Az Ordass Lajos Baráti Kör kiadása, Budapest, 1998.

²⁴ Az Ordass Lajos Baráti Kör kiadása, Budapest, 2001.

²⁵ Budapest, 2007.